

ПРОБЛЕМИ ПУБЛІЧНОГО ПРАВА

УДК 340.1+351.86(477)

DOI: 10.31359/1993-0909-2024-31-2-96

Володимир Григорович Пилипчук

*Державна наукова установа «Інститут інформації, безпеки і права
Національної академії правових наук України»
Київ, Україна*

Павло Петрович Богуцький

*Наукова лабораторія військового та міжнародного гуманітарного права
Державна наукова установа «Інститут інформації, безпеки і права
Національної академії правових наук України»
Київ, Україна*

Марина Василівна Беланюк

*Державна наукова установа «Інститут інформації, безпеки і права
Національної академії правових наук України»
Київ, Україна*

ПРОБЛЕМИ СТАНОВЛЕННЯ СИСТЕМИ ВІЙСЬКОВОЇ ЮСТИЦІЇ УКРАЇНИ

Анотація. Система військової юстиції України має виключне значення для правового забезпечення національної та воєнної безпеки передусім в умовах відсічі збройній агресії РФ проти України. Теоретико-прикладні основи становлення системи військової юстиції формуються в умовах розвитку національної правової системи та сектору безпеки і оборони. Правова та воєнна політика держави поєднується в реалізації концепту системи військової юстиції, що утворює важливий напрям розвитку юриспруденції та суспільних відносин у військовій сфері, що регулюються нормами військового права та відображаються в діяльності системи військової юстиції. Метою дослідження є визначення онтологічних основ становлення системи військової юстиції України як актуальної наукової проблеми та перспектив її вирішення в умовах кризи міжнародного правопорядку та розв'язаної РФ широкомасштабної війни проти України. Дослідження здійснено з використанням системи сучасних методів, серед яких важливими є історико-правовий, діалектичний, телеологічний, порівняльно-аналітичний, соціологічний, прогностичний та герменевтичний методи. Використання системного та міждисциплінарного наукових підходів дозволило розкрити особливості дії права у воєнній сфері, значення системи військової юстиції для правового забезпечення оборони держави, захисту прав і свобод військовослужбовців та членів їх сімей. Інституційно-функціональний підхід забезпечив

об'єктивне відображення інституційних характеристик системи військової юстиції, спрямованих на реалізацію функції правосуддя у сфері оборони та забезпечення воєнної безпеки. Система військової юстиції розглядається як залежна від особливостей національної правової системи та державної політики у сфері оборони правова система, зміст якої містить нормативну, інституційну й організаційну складові, що утворюють відповідно законодавство, інститути правозастосування та правосуддя (військова поліція, спеціалізована військова прокуратура, військові суди, спеціалізований інститут надання безоплатної первинної та вторинної правничої допомоги військовослужбовцям, резервістам і військовозобов'язаним під час проходження зборів та членам їх сімей), компетентна професійна і правова культура, а також процедури здійснення правоохоронної діяльності та правосуддя. Ефективне вирішення завдання щодо становлення системи військової юстиції України визначається необхідністю забезпечення національної та воєнної безпеки в контексті оборони держави, повоєнного відновлення і розвитку, європейської й євроатлантичної інтеграції України.

Ключові слова: оборона, воєнна безпека, військове право, військове правосуддя, військова юстиція.

Volodymyr G. Pylypchuk

State Scientific Institution «Institute of Information, Security and Law
of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine»
Kyiv, Ukraine

Pavlo P. Bohutskyi

Scientific Laboratory of Military and International Humanitarian Law
State Scientific Institution «Institute of Information, Security and Law of the
National Academy of Legal Sciences of Ukraine»
Kyiv, Ukraine

Marina V. Belaniuk

State Scientific Institution «Institute of Information, Security and Law
of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine»
Kyiv, Ukraine

PROBLEMS OF ESTABLISHING THE SYSTEM OF MILITARY JUSTICE OF UKRAINE

Abstract. *The system of military justice of Ukraine is a concept that is of exceptional importance for the legal support of national and military security, especially in the context of repulsing Russian aggression against Ukraine. The theoretical and applied foundations of the military justice system are formed in the context of the development of the national legal system and at the same time are directly dependent on the formation and organization of the security and defense sector. The legal and military policy of the state are combined in the implementation*

of the concept of the military justice system, which forms an important area of jurisprudence development, as well as social relations in the military sphere, governed by the norms of military law and reflected in the activities of the military justice system. The purpose of the study is to determine the ontological basis for the formation of the military justice system of Ukraine as an urgent scientific problem and the prospects for its solution in the context of the crisis of the world legal order provoked by the aggression of the Russian Federation against Ukraine. The study was carried out using a system of modern methods, among which the historical and legal, dialectical, teleological, comparative and analytical, sociological, prognostic and hermeneutical methods are important for achieving this goal. The use of an interdisciplinary approach along with the systematic scientific approach made it possible to reveal the peculiarities of the operation of law in the military sphere, the importance of the military justice system for legal support of the state defense, protection of rights and freedoms of servicemen and members of their families. The combined institutional and functional approach provided an objective reflection of the institutional characteristics of the military justice system aimed at implementing the function of justice in the defense sphere, while simultaneously addressing the task of ensuring military security. The system of military justice is considered as a legal system that depends on the peculiarities of the national legal system and military policy of the state, the content of which includes regulatory, institutional, organizational components that form, respectively, legislation, law enforcement and justice institutions (military police, specialized military prosecutor's office, military courts, specialized institute for providing free primary and secondary legal aid to servicemen, reservists and persons liable for military service during training, as well as to their families), competent professional and legal culture, as well as law enforcement and justice procedures. The effective solution to the task of establishing the military justice system of Ukraine is determined by the need to ensure national and military security in the context of Ukraine's European and Euro-Atlantic integration, post-war recovery and development.

Keywords: *defense, military security, military law, military justice.*

ВСТУП

Правовий вимір національної та воєнної безпеки дозволяє вирішити важливі теоретико-прикладні проблеми, що стосуються правового забезпечення формування та реалізації державної політики у сфері національної безпеки та оборони держави [1, с. 627–629]. Серед таких проблем для України вирізняються та набули особливої актуальності в умовах відсічі збройній агресії РФ проблеми становлення системи військової юстиції. Система військової юстиції відображає дію права у воєнній сфері, маючи власні статичні та динамічні характеристики, залежні від загальних характеристик національної правової системи та військового права, як окремої галузі національної системи права.

Нормативи та інститути системи правового забезпечення національної безпеки реалізують призначення цієї системи щодо активного та цілеспрямованого впливу права на вирішення завдань щодо захисту національних інтересів від загроз воєнного і невоєнного характеру [2, с. 215–217].

Проте у воєнній сфері такі нормативи й інститути набувають особливого значення. Виокремлення воєнної сфери [3, с. 71] у системі соціальних комунікацій унаслідок надзвичайно високого рівня спеціалізації військових та цивільно-вій-

ських відносин, особливих характеристик військової діяльності, спрямованої на забезпечення воєнної безпеки, є відображенням певної закономірності суспільного розвитку.

Військова діяльність має відмінні ознаки від загальних публічних і приватних інститутів, що утворюють соціальну, політичну, економічну та інші системи суспільства, але не містять військових та цивільно-військових відносин. Військові та цивільно-військові відносини утворюють предмет правового регулювання в галузі військового права. Водночас військове право в національних правових системах, вирішуючи завдання правового забезпечення воєнної безпеки, має відповідні нормативні ресурси й утворює спеціалізовані інститути за рахунок власного правового режиму, обумовленого спеціальним статусом суб'єктів та особливими характеристиками воєнної сфери, де безпосередньо здійснюється військова діяльність [4, с. 143–145].

Відтак у межах національної правової системи об'єктивно формується певна цілісність нормативних, інституційних та організаційних інститутів, що мають особливості, обумовлені військовою діяльністю, військовими та цивільно-військовими відносинами.

Така цілісність особливих нормативних, інституційних та організаційних складових утворює в національній правовій системі окрему правову систему, особливими ознаками якої є здійснення правоохоронної й правозахисної діяльності та військового правосуддя у воєнній сфері.

Метою дослідження є визначення онтологічних основ становлення системи військової юстиції України як актуальної наукової проблеми та перспектив її вирішення в умовах кризи міжнародного правопорядку, спровокованої збройною агресією РФ проти України.

Наукові розвідки теоретико-прикладних проблем системи військової юстиції, як свідчить аналіз, унаслідок ліквідації у 2001 році наукової спеціальності «військове право» [5, с. 62–63] нині представлені лише окремими науковими працями, що стосуються змісту системи військової юстиції та характеристик її складових (без визначення концептуальних особливостей у національній правовій системі).

Зокрема, було здійснено окремі дослідження історико-правових аспектів діяльності військової юстиції на теренах України [6].

Наукова розробка правового статусу військових судів у системі судоустрою України дозволила визначити особливості діяльності військового правосуддя [7]. Розглянуто моделі військових судів у країнах Європейського Союзу [8], можливості впровадження зарубіжного досвіду щодо діяльності військових судів в Україні [9], а також ознаки військових судів як складової військової юстиції [10].

Досліджено адміністративно-правові аспекти діяльності Військової служби правопорядку в Збройних Силах України [11] та організаційно-правові основи діяльності військових прокуратур [12]. На особливі інституційні ознаки військової поліції в системі військової юстиції та проблеми формування військової по-

ліції в умовах проведення антитерористичної операції та Операції об'єднаних сил звернув увагу О. П. Котляренко [13].

У 2016 році в монографічному дослідженні з питань правового забезпечення воєнної безпеки обґрунтовано місце та роль військового правоохоронного органу – військової поліції, а також військової прокуратури та військових судів у вирішенні завдань забезпечення воєнної безпеки [14, с. 132–169].

Проблемні питання складових військової юстиції (військової поліції, військової прокуратури та військових судів) та їх відмінностей розглянув Ю. Є. Полянський [15]. Військова юстиція та її складові у воєнній організації держави були предметом наукової розвідки В. О. Вдовитченка [16].

В окремому дослідженні колективу науковців (А. Небитов, В. Матвійчук, О. Микитчик, О. Славна) розглянуто особливості можливої побудови військової юстиції України з визначенням пріоритетності завдань щодо забезпечення незалежності в діяльності складових її системи в умовах збройної агресії РФ проти України [17].

Загалом, дослідження актуальної проблеми становлення й розвитку військової юстиції України набули системних ознак з часу створення у 2018 році Секції права національної безпеки та військового права НАПрН України, а також обґрунтування вченими Державної наукової установи «Інститут інформації, безпеки і права Національної академії правових наук України» у взаємодії з фахівцями інших закладів і установ наукової позиції щодо виокремлення предметного напрямку наукових досліджень «*право національної безпеки; військове право*» у галузі знань «Право», закріпленого у відповідному наказі Міністерства освіти та науки України від 28.12.2018 № 1477 [18].

1. МАТЕРІАЛИ ТА МЕТОДИ

Теоретико-правовий дискурс щодо становлення системи військової юстиції України передбачає використання актуальних для правового забезпечення у сфері оборони емпіричних матеріалів з вирішенням онтологічного завдання про взаємозв'язок і взаємну залежність системи військової юстиції та державної політики у сфері оборони. Вирішенню цього завдання сприяє використання міждисциплінарного наукового підходу, яким охоплюється увесь складний зріз дії права у сфері оборони та військового права в національній системі права. Відомості щодо підготовки сил безпеки й оборони до захисту національних інтересів від загроз воєнного характеру, стану військового правопорядку та військової дисципліни, а також реалізації норм військового права з питань забезпечення обороноздатності країни мають важливе значення для висвітлення проблем становлення системи військової юстиції.

Системний підхід дозволяє розглянути системні ознаки військової юстиції, що виявляються у змісті та результатах її діяльності, що потребує особливої уваги під час дослідження.

Важливе значення для досягнення мети дослідження має інституційно-функціональний науковий підхід та визначення інституційних характеристик системи військової юстиції, зокрема, її складових, реалізації правоохоронної функції та функції правосуддя у воєнній сфері, а також правового забезпечення воєнної безпеки. Інституційно-функціональний підхід також передбачає дослідження особливостей кожної інституційної складової системи військової юстиції.

Історико-правовий метод дослідження визначив закономірності становлення системи військової юстиції та висвітлив етапи існування військової юстиції в механізмі Української держави, процеси її ліквідації та відновлення. Діалектичний метод обумовив установаження залежності системи військової юстиції від особливостей національної правової системи, а також використання загальних підходів та міжнародних стандартів стосовно здійснення військового правосуддя.

Визначенню мети, якою є поєднання наукових розвідок з питань забезпечення правопорядку та здійснення правосуддя у воєнній сфері із забезпеченням воєнної безпеки, а також способів і напрямів досягнення цієї мети сприяє телеологічний метод дослідження.

Обґрунтування необхідності використання досвіду організації та діяльності систем військової юстиції в національних правових системах інших держав, насамперед країн-членів НАТО та визначення доцільності імплементації іноземного досвіду в національне законодавство забезпечує використання порівняльно-аналітичного методу.

Соціологічний метод дослідження використано для отримання емпіричних матеріалів щодо стану військового правопорядку, військової дисципліни та дії права у воєнній сфері, необхідності використання засобів і ресурсів системи військової юстиції для захисту прав і свобод військовослужбовців та членів їх сімей.

Здійснення наукового прогнозування, як одного зі способів досягнення мети дослідження забезпечується шляхом використання прогностичного методу. Застосування прогностичного методу в контексті дослідження виконує функцію стратегічного бачення реалізації правового виміру воєнної сфери та розвитку системи військової юстиції. Достатньо ефективним є герменевтичний метод дослідження для розуміння природи, сутності та розкриття змісту системи військової юстиції.

2. РЕЗУЛЬТАТИ ТА ОБГОВОРЕННЯ

Політика національної безпеки, яка здійснювалася Україною з моменту здобуття незалежності, ставила за мету утворення на загально визначених принципах і нормах міжнародного права дієвої системи захисту національних інтересів від зовнішніх і внутрішніх загроз, а також системи забезпечення національної безпеки і оборони, яка почала формуватися в Україні наприкінці ХХ – на початку ХХІ століття. У цей період було визначено основні складові системи забезпечення національної безпеки і оборони та конституційно-правові засади їх ді-

ьяльності, сформовано національні спецслужби, Збройні Сили та інші військові формування.

Відповідно до ст. 17 Конституції України до ключових сфер забезпечення національної безпеки віднесено: 1) захист суверенітету і територіальної цілісності України; 2) забезпечення економічної безпеки; 3) забезпечення інформаційної безпеки; 4) оборону України (забезпечення воєнної безпеки); 5) забезпечення державної безпеки; 6) захист державного кордону.

Проведений історико-правовий аналіз [19–21] дає можливість дійти низки висновків, зокрема з питань становлення сектору безпеки і оборони та системи військової юстиції, а саме:

– Україна має багатомісячний досвід державотворення, військового будівництва і забезпечення правопорядку у воєнній сфері, починаючи з часів Київської Русі, Козацької держави Богдана Хмельницького, Української Народної Республіки та інших державних утворень;

– з набуттям незалежності протягом 1991–2006 рр. було сформовано законодавчі основи забезпечення національної безпеки і оборони, організації та діяльності суб'єктів сектору безпеки і оборони України;

– у 1990-х роках в Україні було сформовано розгорнуту систему військової юстиції, що включала: *військові суди регіонів і гарнізонів; військові прокуратури регіонів та гарнізонів; юридичні підрозділи військових формувань; військово-юридичні навчальні підрозділи у складі Київського національного університету імені Тараса Шевченка та Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*. Крім цього, було запроваджено навчальну і наукову спеціальність «військове право»;

– протягом 2001–2012 рр. в умовах кардинального скорочення військових формувань (*їх чисельність у 1991 р. становила понад 1 млн. 100 тис. чоловік*) і третього у світі потенціалу ядерної зброї, розпродажу військових об'єктів, техніки і майна, система військової юстиції була повністю ліквідована;

– в умовах розв'язаної рф у 2014 році гібридної війни проти України, анексії Автономної республіки Крим та окупації окремих районів Донецької і Луганської областей було відновлено систему органів військової прокуратури, яка знову була ліквідована у 2019 році в ході чергового реформування прокуратури.

Поряд з цим у 2017–2018 рр. було проведено низку міжнародних заходів, організованих Головною військовою прокуратурою за участі вчених Національної академії правових наук України, Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, Національної академії прокуратури України, інших закладів і установ, а також представників органів військової юстиції США, Канади, Туреччини, Румунії, Молдови, Грузії та низки інших держав в ході яких розглянуто відповідний міжнародний досвід.

Також слід звернути увагу, що у 2018 р. на основі пропозицій, наданих вченими Секції права національної безпеки та військового права НАПрН України,

Державної наукової установи «Інститут інформації, безпеки і права Національної академії правових наук України» та Військового інституту Київського національного університету імені Тараса Шевченка, було підготовлено і наказом Міністерства освіти і науки України від 28.12.2018 № 1477 [22] затверджено *перелік предметних напрямів досліджень* в межах спеціальності 081 – «Право», яким запроваджено новий напрям – *«право національної безпеки; військове право»*.

У вказаному наказі також наведено пріоритетні напрями досліджень з питань військового права та військової юстиції, що сприятиме розбудові теоретико-правових основ забезпечення національної і воєнної безпеки, а протягом 2019 року розпочато запровадження *навчальних спеціалізацій* за напрямками *«право національної безпеки»* та *«військове право»* у закладах вищої освіти, що можна оцінювати як перший реальний крок до відновлення системи військової юстиції в Україні.

Загалом, як засвідчили події 2014–2024 рр., у т.ч. розв’язаної рф у 2022 році широкомасштабної війни проти України, проблема відновлення (з урахуванням досвіду країн-членів НАТО) сучасної системи військової юстиції залишається вкрай актуальною для забезпечення правопорядку та підтримання обороноздатності держави.

У контексті зазначеного слід зауважити, що до початку широкомасштабної збройної агресії рф проти України набула чинності низка стратегічних документів стосовно формування та реалізації державної політики у сфері оборони та військового будівництва.

Зокрема, була розроблена та затверджена Указом Президента України *«Стратегія воєнної безпеки України»*, де визначено цілі, пріоритети та завдання воєнної політики, запроваджено комплексний підхід до оборони держави на засадах стримування, стійкості та взаємодії. Цілі та завдання Стратегії воєнної безпеки України деталізовані в *«Стратегічному оборонному бюлетені України»*, який визначив основні напрями реалізації воєнної політики, вимоги до перспективної моделі Збройних Сил України, інших складових сил оборони, шляхи та очікувані результати оборонної реформи на період до 2025 року. Розроблено та затверджено Указом Президента України *«План оборони України»*, який передбачав порядок і строки здійснення політичних, економічних, соціальних, воєнних, наукових, науково-технічних, інформаційних, правових, організаційних та інших заходів держави щодо підготовки до збройного захисту держави та її всеохоплюючої оборони [23].

Водночас серед невирішених проблем формування та реалізації воєнної політики залишається створення й організація діяльності системи військової юстиції. Вказана проблема стосується комплексу заходів, які потребують нагального вирішення вже не в ході підготовки до збройного захисту держави, а в умовах широкомасштабних воєнних і бойових дій та розпочатих процесів європейської і євроатлантичної інтеграції України.

Питання формування та реалізація воєнної політики завжди мають національні ознаки та є внутрішньою справою кожної держави. Однак існують певні спільні стандарти діяльності у цій сфері, що стосуються держав-членів систем колективної безпеки [24, с. 10]. При цьому Женевським центром демократичного контролю над збройними силами (DCAF) оборонне законодавство та система військової юстиції віднесені до основних напрямів оборонної політики [25].

Військова юстиція утворює систему, призначенням якої є забезпечення правосуддя у сфері оборони в поєднанні з правовим забезпеченням воєнної безпеки [1, с. 628]. Адже військову юстицію визначають як окрему правову систему, що діє стосовно військовослужбовців, а у деяких справах – стосовно цивільних осіб. Основне призначення військової юстиції полягає в забезпеченні правопорядку у Збройних Силах та інших військових формуваннях, а правила і процедури у військовій юстиції можуть істотно відрізнятися від їх цивільних аналогів [26].

Отже, вирішення проблем становлення системи військової юстиції України полягає у формуванні та реалізації відповідної воєнної політики держави, де має бути передбачено функціонування системи військової юстиції для забезпечення правопорядку, законності, охорони прав, свобод і законних інтересів військовослужбовців та здійснення правосуддя у воєнній сфері.

У національній правовій системі військова юстиція, як відносно самостійна система, виокремлюється внаслідок існування та дії таких об'єктивних чинників: 1) предметна сфера правового регулювання – сфера оборони держави, де система військової юстиції має своїм призначенням забезпечення воєнної безпеки; 2) правовий режим військової служби, відмінний своїм суб'єктивним складом та особливим змістом суспільних відносин (*військові та цивільно-військові відносини*).

Військова юстиція відповідно до особливостей національної правової системи має певні складові, що утворюють її системний зміст. Складовими системи військової юстиції розглядаються: 1) *законодавство* (нормативно-правова складова); 2) *інститути* (інституційна складова); 3) *організаційна складова* (процедури, професійна і правова культура).

Комплекс нормативно-правових актів, що регулюють військові та цивільно-військові відносини, визначають юридичні процедури, порядок застосування норм права та здійснення правосуддя у військовій сфері, становлять законодавчу складову системи військової юстиції.

З урахуванням вітчизняного й іноземного досвіду, до інститутів системи військової юстиції слід віднести: 1) військову поліцію; 2) військову прокуратуру; 3) військові суди; 4) спеціалізований інститут з надання правничої допомоги (військова адвокатура).

Єдина система підготовки необхідних фахівців та формування високого рівня їх професійної і правової культури, утворюють організаційну складову системи військової юстиції. Юридичні процедури, як елемент організаційної складової

системи військової юстиції, можуть мати певні особливості за умови їх відповідності вимогам Конституції України та законам України, а також визнаним міжнародним стандартам щодо захисту прав учасників юридичного процесу.

До ключових системних ознак військової юстиції слід віднести визнаний у державах-членах НАТО підхід, за якого для досягнення якісної правоохоронної діяльності та здійснення правосуддя у військовій сфері, обов'язковими є належний рівень військової підготовки та відповідної спеціалізації слідчих, прокурорів, адвокатів та суддів.

Загалом, міжнародні стандарти військової юстиції засновуються на єдності таких основних чинників: 1) *дотримання прав і свобод людини*; 2) *спеціалізація предметної (військової) сфери*; 3) *спрямованість діяльності складових системи військової юстиції на забезпечення бойової спроможності сил оборони та захисту національних інтересів від воєнних загроз*.

У 2006 році оприлюднено Звіт «*Питання здійснення правосуддя військовими трибуналами*» Спеціального доповідача Підкомісії зі сприяння та захисту прав людини Комісії ООН з прав людини, де висвітлено загальні підходи та принципи щодо здійснення військового правосуддя та діяльності військової юстиції [27]. До них, зокрема віднесено:

- військові суди мають утворюватися та функціонувати відповідно до закону;
- здійснення військового правосуддя повинне відповідати стандартам, визнаним на міжнародному рівні як гарантії справедливого судового розгляду;
- в умовах воєнного стану або дії спеціальних режимів мають додержуватися принципи здійснення правосуддя для забезпечення гарантій справедливого судового розгляду;
- юрисдикція військових судів поширюється на випадки вчинення кримінальних правопорушень військовослужбовцями та особами, які виконують обов'язки військової служби;
- юрисдикція військових судів щодо розгляду справ цивільних осіб є допустимою, як виняток (за умов дотримання вимог ст. 14 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права стосовно рівності всіх перед судом і трибуналом);
- обов'язковим є застосування у військовому правосудді норм міжнародного гуманітарного права та Женевської конвенції про поводження з військовополоненими 1949 року;
- під час здійснення військового правосуддя необхідно забезпечувати право кожного на компетентний, незалежний і неупереджений суд (на кожному етапі провадження від розслідування до судового розгляду).

Крім цього, відповідно до вказаного Звіту судді військових судів повинні бути добросовісними і компетентними, мати необхідну юридичну підготовку та кваліфікацію. Військові судді також повинні мати статус, що гарантує їх незалежність та неупередженість в умовах військової ієрархії. Кожному обвинуваченому у кримінальному правопорушенні необхідно забезпечити право на захист через систе-

му надання правничої допомоги, за власним вибором або безоплатно. У законодавстві також необхідно передбачити процедуру оскарження прийнятих військовими судами рішень, у тому числі прийняття остаточного рішення за скаргою цивільним судом касаційної інстанції [27].

Система військової юстиції в кожній державі, як свідчить міжнародний досвід, має національні ознаки, які залежать від особливостей формування й реалізації державної політики у сфері оборони, особливостей воєнної і правової політики та національної правової системи.

Загалом система військової юстиції може розглядатися як *правова система, що формується з урахуванням особливостей національної правової системи та воєнної політики держави, містить нормативну, інституційну та організаційну складові, які утворюють відповідно законодавство, інститути правозастосування та правосуддя* (військова поліція, спеціалізована військова прокуратура, військові суди, спеціалізований інститут надання правничої допомоги військовослужбовцям), *компетентну професійну і правову культуру, а також відповідні процедури здійснення правоохоронної діяльності та правосуддя*.

Відновлення системи військової юстиції України в умовах війни, як видається, має відбуватися передусім шляхом перетворення вже діючих структур, збереження наявного кадрового потенціалу, матеріальних та інших ресурсів, а також належного організаційно-правового забезпечення, зокрема: 1) *перетворення Військової служби правопорядку у Збройних Силах України у Військову поліцію України*; 2) *утворення Спеціалізованої військової прокуратури на базі Спеціалізованої прокуратури у сфері оборони*; 3) *формування військових судів у системі судоустрою держави*; 4) *розбудови інституційних складових надання первинної та вторинної безоплатної правничої допомоги військовослужбовцям*. При цьому заслуговують на увагу висновки, що проблеми становлення й розвитку системи військової юстиції є актуальними не лише для України, а при їх вирішенні мають додержуватися розглянуті вище міжнародно-правові засади [28].

Реалізація зазначеного, як свідчать результати проведених ученими в галузі права національної безпеки та військового права ДНУ ПБП НАПрН України досліджень і прикладних розробок (підготовка пропозицій до законопроектів), потребує прийняття згідно з вимогами законодавства щодо правотворчої діяльності **пакету законів України**, зокрема:

1) *Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення та організації діяльності системи військової юстиції»*, яким доцільно передбачити внесення змін до законів України «Про прокуратуру» (щодо створення Спеціалізованої військової прокуратури); «Про безоплатну правничу допомогу» (щодо надання первинної та вторинної безоплатної правничої допомоги військовослужбовцям, резервістам і військовозобов'язаним під час проходження зборів та членам їх сімей); а також до Закону України «Про Військову службу правопорядку у Збройних Силах України» та викладення його у новій редакції – *Закон України «Про Військову поліцію України»*.

Крім цього, у прикінцевих і перехідних положеннях до законопроекту слід передбачити внесення відповідних змін і доповнень ще до понад 20 законів України («Про національну безпеку України», «Про оборону України», «Про Збройні Сили України», «Про військовий обов'язок і військову службу», «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей», «Про оперативно-розшукову діяльність», «Про боротьбу з тероризмом», «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів», «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві», «Про попереднє ув'язнення», «Про Статут внутрішньої служби Збройних Сил України», «Про Дисциплінарний статут Збройних Сил України», «Про Статут гарнізонної та вартової служб Збройних Сил України», «Про Стройовий статут Збройних Сил України», «Про правовий режим надзвичайного стану», «Про участь України в міжнародних організаціях з підтримання миру і безпеки» тощо);

2) Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо організації та діяльності військових судів», яким передбачити внесення необхідних змін і доповнень до законів України «Про судоустрій і статус суддів» та «Про Вищу раду правосуддя»;

3) Закону України «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кодексу адміністративного судочинства України, Кримінального процесуального кодексу України».

Указаний системний підхід, як видається, сприятиме вирішенню вкрай актуальної в контексті оборони, повоєнного відновлення і розвитку, європейської та євроатлантичної інтеграції проблеми розбудови сучасної системи військової юстиції України.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження дає змогу дійти певних системних висновків і пропозицій, зокрема:

1. Україна має багатовіковий досвід державотворення, військового будівництва й забезпечення правопорядку у воєнній сфері. З набуттям незалежності було сформовано законодавчі основи забезпечення національної безпеки і оборони, організації та діяльності суб'єктів сил безпеки і оборони України. Водночас, ліквідація у 2001–2012 рр. розгорнутої системи військової юстиції та неодноразові й незавершені спроби її відновлення протягом 2014–2024 рр. вкрай негативно позначаються на обороноздатності держави в умовах розв'язаної рф війни проти України.

2. Система військової юстиції є важливою компонентою забезпечення національної та воєнної безпеки, передусім у контексті підтримання військового правопорядку та обороноздатності держави, охорони прав, свобод і законних інтересів військовослужбовців, резервістів та військовозобов'язаних (під час проходження зборів) і членів їх сімей, а також здійснення правосуддя у військовій сфері.

3. Основу системи військової юстиції формують законодавча, інституційна й організаційна складові. До числа суб'єктів військової юстиції, з урахуванням вітчизняного й іноземного досвіду, видається за доцільне віднести військову поліцію, військову прокуратуру, інститут з надання безоплатної правничої допомоги військовослужбовцям (військову адвокатуру) та військові суди. Вкрай важливими також залишаються наукова та освітня складові цієї системи, зокрема, в галузі права національної безпеки та військового права.

4. Становлення й розвиток системи військової юстиції України має відповідати визначеним міжнародним стандартам, передусім: дотримання прав і свобод людини під час здійснення правосуддя; спеціалізація предметної (військової) сфери діяльності суб'єктів системи військової юстиції; проходження військової служби як невідмінної умови фахової підготовки осіб, які здійснюють правоохоронну діяльність і правосуддя у системі військової юстиції.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- [1] Правнична наука та законодавство України: європейський вектор розвитку в умовах воєнного стану : монографія / редкол. : В. А. Журавель (співгол.), Н. С. Кузнецова (співгол.), О. М. Бандурка та ін. ; Нац. акад. прав. наук України. Харків : Право, 2023. 902 с.
- [2] Богуцький П. П. Система військової юстиції України: теоретико-прикладний аспект. *Інформація і право*. 2023. №3(46). С. 215–223.
- [3] Устименко О., Сніцаренко П., Саричев Ю. Державне управління у воєнній сфері як об'єкт термінології та практичної діяльності. *Збірник наукових праць Національної академії державного управління при Президентові України*. 2019. Вип. 1. С. 69–74.
- [4] Богуцький П. П. Право національної безпеки та військове право: сучасні виклики : навч. посібн. / ДНУ «Інститут інформації, безпеки і права НАПрН України. Київ ; Одеса : Фенікс, 2023. 252 с.
- [5] Пилипчук В. Г., Доронін І. М. Право національної безпеки та військове право: теоретичні та прикладні засади становлення і розвитку в Україні. *Інформація і право*. 2018. №2., С. 62–68.
- [6] Беланюк М. В. Становлення органів військової юстиції на теренах України (1939–1942 рр.): історико-правове дослідження : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. Київ, 2015. 21 с.
- [7] Шевченко В. П. Конституційно-правові основи військового правосуддя в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02 / Інститут законодавства Верховної Ради України. Київ, 2002. 175.
- [8] Топчій В. В. Моделі систем військових судів у країнах Європейського Союзу: порівняльно-правовий аналіз. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2016. №2. С. 170–174.
- [9] Бобров Ю. О. Зарубіжний досвід побудови і діяльності військових судів: можливість та перспективи його впровадження в Україні. *Публічне право*. 2018. №2(30). С. 154–160.
- [10] Оверчук С. В. Військові суди – необхідна складова військової юстиції в Україні. *Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право»*. 2015. № 1(11). URL: <http://lj.oa.edu.ua/articles/2015/n1/15osvyvu.pdf>

- [11] Ринажевський Б. М. Адміністративно-правове регулювання діяльності військової служби правопорядку у Збройних Силах України : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07 / Харк. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2010. 339 с.
- [12] Козачук О. С. Організаційно-правові засади функціонування військових прокуратур в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.10 / Нац. акад. прокуратури України. Київ, 2016. 20 с.
- [13] Котляренко О. Перспективи формування військової поліції як складової системи військової юстиції в Україні. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2016. № 1. С. 56–64. URL: <http://www.chasopysnapu.gp.gov.ua/chasopys/ua/pdf/9-016/kotlarenko.pdf>
- [14] Стрельцов Є. Л., Полтораєв С. Т., Аллеров, Ю. В., Кривенко О. В., Богущкий П. П. Правові основи воєнної безпеки України : монографія / відп. ред. Є. Л. Стрельцов. Львів : НАСВ, 2016. 188 с.
- [15] Полянський Ю. Є. Військова юстиція в Україні: проблемні питання. *Юридичний вісник*. 2019/ № 3. С. 5–11.
- [16] Вдовитченко В. Система військової юстиції як частина військової організації України. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2019. № 2. С. 16–27.
- [17] Niebytov A., Matviychuk V., Mykytchuk O., Slavna O. Military Justice of Ukraine: Problems of Determining the Bodies that Govern the Construction of Its System. *Access to Justice in Eastern Europe*. 2022. № 3(15). P. 203–218. URL: https://ajee-journal.com/upload/attaches/att_1660495710.pdf
- [18] Пилипчук В. Г., Богущкий П. П., Доронін І. М. Теоретичні основи та пріоритети розвитку права національної безпеки. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2021. Т. 28. № 2. С. 66–75.
- [19] Пилипчук В. Г., Дзьобань О. П., Настюк В. Я. Система і компетенція державних органів зі спеціальним статусом у сфері національної безпеки України : монографія. Харків : Право, 2009. 196 с.
- [20] Пилипчук В. Г. Пріоритети розвитку правової науки в галузі національної безпеки. *Стратегічна панорама*. 2009. № 2. С. 36–40.
- [21] Пилипчук В. Г., Доронін І. М. *Право національної безпеки та військово-право: теоретичні та прикладні засади становлення і розвитку в Україні. Інформація і право*. 2018. № 2(25). С. 62–72.
- [22] Наказ МОН України від 28.12.2018 № 1477. URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/prozatverdzhennya-primirnogo-pereliku-ta-opisu-predmetnih-apryamiv-doslidzhen-v-mezhah-specialnosti-081-pravo>
- [23] Біла книга 2021. Оборонна політика України. Міністерство оборони України. Київ : Мишалов Д. В., 2022. 122 с. URL: https://www.mil.gov.ua/content/files/whitebook/WhiteBook_2021_Draft_Final_03.pdf.
- [24] Богущкий П. П. Воєнна політика і система військової юстиції: синергія воєнної безпеки. *Наука і оборона*. 2022. № 1. С. 10–15.
- [25] Security Sector Legislation. Geneva Centre for Security Sector Governance (DCAF). Security Sector Integrity. URL: <https://securitysectorintegrity.com/standards-and-regulations/security-sector-legislation>.
- [26] Vashakmadze M. Understanding Military Justice: Guidebook: Toolkit 5.1 – Legislating for the Security Sector. Geneva Centre for the Democratic Control of Armed Forces (DCAF). Geneva : DCAF, 2010. URL: https://www.dcaf.ch/sites/default/files/publications/documents/Milit.Justice_Guidebook_ENGpdf.

- [27] Draft Principles Governing the Administration of Justice Through Military Tribunals, U. N. Doc. E/CN.4/2006/58 at 4 (2006). URL: <http://hrlibrary.umn.edu/instreet/DecauxPrinciples.html>
- [28] Duxbury A., Groves M. *Military Justice in the Modern Age*. Cambridge: Cambridge University Press, 2016. URL: https://assets.cambridge.org/9781107042377/frontmatter/9781107042377_frontmatter.pdf
- [26] Vashakmadze M. *Understanding Military Justice: Guidebook: Toolkit 5.1 – Legislating for the Security Sector*. Geneva Center for the Democratic Control of Armed Forces (DCAF). Geneva : DCAF, 2010. URL: https://www.dcaf.ch/sites/default/files/publications/documents/Milit.Justice_Guidebook_ENGpdf.
- [27] Draft Principles Governing the Administration of Justice Through Military Tribunals, U. N. Doc. E/CN.4/2006/58 at 4 (2006). URL: <http://hrlibrary.umn.edu/instreet/DecauxPrinciples.html>
- [28] Duxbury A., Groves M. *Military Justice in the Modern Age*. Cambridge: Cambridge University Press, 2016. URL: https://assets.cambridge.org/9781107042377/frontmatter/9781107042377_frontmatter.pdf

REFERENCES

- [1] Legal science and legislation of Ukraine: the European vector of development in the conditions of martial law. (2023). In V. A. Zhuravel (co-chairman), N. S. Kuznetsova (co-chairman), O. M. Bandurka, & oth.; National Acad. rights of Sciences of Ukraine. Kharkiv: Pravo.
- [2] Bogutsky, P. P. (2023). The military justice system of Ukraine: theoretical and applied aspect. *Information and law*, 3(46), 215–223.
- [3] Ustimenko, O., Snitsarenko, P., & Sarychev, Yu. (2019). State administration in the military sphere as an object of terminology and practical activity. *Collection of scientific works of the National Academy of Public Administration under the President of Ukraine*, 1, 69–74.
- [4] Bogutsky, P. P. (2023). *Law of national security and military law: modern challenges*. DNU «Institute of Information, Security and Law of the National Academy of Sciences of Ukraine.» Kyiv; Odesa: Phoenix.
- [5] Pylypchuk, V. G., & Doronin, I. M. (2018). Law of national security and military law: theoretical and applied principles of formation and development in Ukraine. *Information and law*, 2, 62–68.
- [6] Belanyuk, M. V. (2015). *Formation of military justice bodies on the territory of Ukraine (1939-1942): historical and legal research* (Candidate thesis, National Pedagogical University named after M. P. Drahomanov, Kyiv, Ukraine).
- [7] Shevchenko, V. P. (2002). *Constitutional and legal foundations of military justice in Ukraine* (Candidate dissertation, Institute of Legislation of the Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv, Ukraine).
- [8] Topchii, V. V. (2016). Models of military court systems in the countries of the European Union: a comparative legal analysis. *Actual problems of domestic jurisprudence*, 2, 170–174.
- [9] Bobrov, Yu.O. (2018). Foreign experience of construction and operation of military courts: possibilities and prospects of its implementation in Ukraine. *Public law*, 2(30), 154–160.

- [10] Overchuk, S. V. (2015). Military courts – a necessary component of military justice in Ukraine. *Journal of the National University «Ostroh Academy». The series «Law»*, 1(11). Retrieved from <http://lj.oa.edu.ua/articles/2015/n1/15osvyvu.pdf>
- [11] Rynazhevskiy, B. M. (2010). Administrative and legal regulation of the activities of the military service of law and order in the Armed Forces of Ukraine (Doctor dissertation, Kharkiv. national University of Internal Affairs affairs, Kharkiv, Ukraine).
- [12] Kozachuk, O. S. (2016). Organizational and legal principles of the functioning of military prosecutor's offices in Ukraine (Candidate thesis, National Academy of the Prosecutor's Office of Ukraine, Kyiv, Ukraine).
- [13] Kotlyarenko, O. (2016). Prospects for the formation of the military police as a component of the military justice system in Ukraine. *Scientific journal of the National Academy of the Prosecutor's Office of Ukraine*, 1, 56–64. Retrieved from <http://www.chasopysnapu.gp.gov.ua/chasopys/ua/pdf/9-016/kotlarenko.pdf>
- [14] Streltsov, E. L., Poltorak, S. T., Allerov, Y. V., Kryvenko, O. V., & Bogutskiy, P. P. (2016). Legal foundations of military security of Ukraine. In E. L. Streltsov (Ed.). Lviv: NASV.
- [15] Polyansky, Yu.E. (2019). Military justice in Ukraine: problematic issues. *Legal Bulletin*, 3, 5–11.
- [16] Vdovitchenko, V. (2019). The system of military justice as part of the military organization of Ukraine. *Journal of the National Academy of the Prosecutor's Office of Ukraine*, 2, 16–27.
- [17] Niebytov, A., Matviychuk, V., Mykytchuk, O., & Slavna, O. (2022). Military Justice of Ukraine: Problems of Determining the Bodies that Govern the Construction of Its System. *Access to Justice in Eastern Europe*, 3(15), 203–218. Retrieved from https://ajee-journal.com/upload/attaches/att_1660495710.pdf
- [18] Pylypchuk, V. G., Bogutskiy, P. P., & Doronin, I. M. (2021). Theoretical foundations and priorities for the development of national security law. *Journal of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine*, 28(2), 66–75.
- [19] Pylypchuk, V. G., Dzoban, O. P., & Nastuyuk, V. Ya. (2009). The system and competence of state bodies with a special status in the sphere of national security of Ukraine. Kharkiv: Pravo.
- [20] Pylypchuk, V. G. (2009). Priorities of the development of legal science in the field of national security. *Strategic panorama*, 2, 36–40.
- [21] Pylypchuk, V. G., & Doronin, I. M. (2018). Law of national security and military law: theoretical and applied principles of formation and development in Ukraine. *Information and law*, 2(25), 62–72.
- [22] Order of the Ministry of Education and Culture of Ukraine (2018, December). Retrieved from <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-primirnego-pereliku-ta-opisu-predmetnih-apryamiv-doslidzen-v-mezhah-specialnosti-081-pravo>
- [23] White book 2021. Defense policy of Ukraine. Ministry of Defence Ukraine. (2022). Kyiv: Myshalov D. V. Retrieved from https://www.mil.gov.ua/content/files/whitebook/WhiteBook_2021_Draft_Final_03.pdf.
- [24] Bogutsky, P. P. (2022). Military policy and the military justice system: the synergy of military security. *Science and defense*, 1, 10–15.
- [25] Security Sector Legislation. Geneva Center for Security Sector Governance (DCAF). Security Sector Integrity. Retrieved from <https://securitysectorintegrity.com/standards-and-regulations/security-sector-legislation>.

- [26] Vashakmadze, M. (2010). Understanding Military Justice: Guidebook: Toolkit 5.1 – Legislating for the Security Sector. Geneva Center for the Democratic Control of Armed Forces (DCAF). Geneva: DCAF. Retrieved from https://www.dcaf.ch/sites/default/files/publications/documents/Milit.Justice_Guidebook_ENGpdf.
- [27] Draft Principles Governing the Administration of Justice Through Military Tribunals, U. N. Doc. E/CN.4/2006/58 at 4 (2006). Retrieved from URL:<http://hrlibrary.umn.edu/instree/DecauxPrinciples.html>
- [28] Duxbury, A., & Groves, M. (2016). Military Justice in the Modern Age. Cambridge: Cambridge University Press. Retrieved from https://assets.cambridge.org/97811070/42377/frontmatter/9781107042377_frontmatter.pdf

Володимир Григорович Пилипчук

Доктор юридичних наук, професор

Дійсний член (академік) Національної академії правових наук України

Директор

Державна наукова установа «Інститут інформації, безпеки і права

Національної академії правових наук України»

01024, вул. Пилипа Орлика, 3, Київ, Україна

Volodymyr G. Pylypchuk

Doctor of Law, Professor

Academician of the National Academy of Law Sciences of Ukraine

Director

State Scientific Institution «Institute of Information, Security and Law of the

National Academy of Legal Sciences of Ukraine»

01024, 3 Philippa Orlika St., Kyiv, Ukraine

Павло Петрович Богуцький

Доктор юридичних наук, доцент

Завідувач Наукової лабораторії військового та міжнародного гуманітарного права

Державна наукова установа «Інститут інформації, безпеки і права

Національної академії правових наук України»

01024, вул. Пилипа Орлика, 3, Київ, Україна

Pavlo P. Bohutskyi

Doctor of Law, Associate Professor

Head of the Scientific Laboratory of Regional Security and Military Law

State Scientific Institution «Institute of Information, Security and Law of the

National Academy of Legal Sciences of Ukraine»

01024, 3 Philippa Orlika St., Kyiv, Ukraine

Марина Василівна Беланюк

Кандидат юридичних наук, старший дослідник

Учений секретар

Державна наукова установа «Інститут інформації, безпеки і права
Національної академії правових наук України»

01024, вул. Пилипа Орлика, 3, Київ, Україна

Marina V. Belaniuk

Candidate of Law, Senior Researcher

Learned secretary

State Scientific Institution «Institute of Information, Security and
Law of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine»

01024, 3 Philippa Orlika St., Kyiv, Ukraine

Рекомендоване цитування: Пилипчук В. Г., Богуцький П. П., Беланюк М. В. Проблеми становлення системи військової юстиції України. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2024. Т. 31. №2. С. 95–113.

Suggested Citation: Pylypchuk, V. G., Bohutskyi, P. P., & Belaniuk, M. V. (2024). Problems of Establishing the System of Military Justice of Ukraine. *Journal of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine*, 31(2), 95–113.

Стаття надійшла / Submitted: 07/03/2024

Доопрацьовано / Revised: 07/04/2024

Схвалено до друку / Accepted: 27/06/2024